

Формування культури емоційного мовлення студентів

Переоцінювання цінностей, що відбувається на початку нового століття і тисячоліття в Україні, коли закладаються підвалини державності нового типу, особливо впливає на процес людського спілкування.

Такий стан справ вимагає якісно нового підходу у підготовці молоді до життя. Орієнтиром змісту освіти стала спрямованість на розвиток особистості [3: 109].

Сформувати всебічно розвинену багату особистість неможливо без оволодіння мовою, як засобом спілкування, мислення, пізнання, самоствердження у суспільному житті. У зв'язку з цим особливо актуальною є проблема виховання мовної особистості, проблема формування мовної культури. Спочатку поняття культури позначувало цілеспрямований вплив людини на природу, виховання і навчання людини. Нині культура — це “специфічний спосіб організації і розвитку життєдіяльності людей, який представлений у продуктах матеріальної і духовної праці, у системі соціальних норм і закладів, у духовних цінностях, у сукупності відношень людей до природи, між собою і до самих себе. В понятті культура фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність історично-конкретних форм цієї життєдіяльності на різних етапах суспільного розвитку у рамках певних епох, суспільно-економічних формацій, етнічних і національних особливостей. Культура характеризує також особливості свідомості, поведінки і діяльності людей у конкретних сферах суспільного життя (культура побуту, художня культура, культура мовлення)” [5: 293].

А.В.Суперанська дає більш компактне визначення культури: “культура — це історично визначений рівень розвитку суспільства і людини, що виражається у типах і формах організації життя і діяльності

людей, а також у створюваних ними матеріальних і духовних цінностях” [4: 128].

Багатство національної культури забезпечує багатство національної мови, повноту її структури. Цілком очевидним є мовно-культурний зв'язок поколінь українського народу. Щоб цей зв'язок не обірвався, щоб не втрапилися мовно-культурні традиції, щоб вони мали сучасне і майбутнє, необхідно зміцнювати позиції української мови в суспільстві, активно сприяти всебічному розвитку української мови — неповторного засобу творення національної духовності та формування культури, життєдайної основи самосвідомості нації.

Проблема підвищення культури суспільства, формування моральних і матеріальних цінностей — це одна з найбільш важливих проблем сьогодення. Дієвим фактором становлення, формування і розвитку особистості, могутнім засобом духовного збагачення її є формування мовленнєвої культури.

Формування культури мовлення студентів-філологів пов'язане з усвідомленням ними витоків української національної культури, з осягненням ними історії українського народу, адже проблема розвитку мовлення — одна з актуальних у навчанні української мови, що зумовлено тим особливим значенням, яке має мовлення для кожної людини і суспільства загалом.

Мова — унікальне явище, важливий засіб спілкування і впливу, збереження і засвоєння знань, скарбниця культури народу, першоелемент художньої літератури як словесного мистецтва.

Мова — це елемент культури. За допомогою мови здійснюється будь-який вид діяльності на основі формування, функціонування і передачі відповідної інформації. Мовне відтворення культури охоплює явища різного роду: мовні категорії, значення слів, конотації та асоціації, форми існування мови, соціолінгвістичний статус людини, норми етикету тощо.

Головне завдання навчання мови полягає не в тому, щоб дати комплекс певних граматичних понять та граматичних категорій. Необхідно використовувати навчальний матеріал, який би знайомив з основними набутками рідного народу і людства загалом, розвивав духовну та естетичну сферу особистості, формував сучасні уявлення про світобудову, природу, суспільство й людину в аспекті їхнього розвитку. Маємо на увазі і словникове багатство, і різноманітність синтаксичної будови, і виразність засобів, які виконують експресивно-оцінну функцію, виражають емоції, волевиявлення, почуття.

Культура вираження емоцій і волевиявлень є однією з важливих ланок процесу людського спілкування, необхідною умовою повноцінного розвитку особистості. Особистість із високою культурою почуттів і волевиявлень вбачає істинний зміст людського життя у творенні добра. Люди з талантом душевної культури завдяки використанню емоційної лексики здатні обдаровувати інших радістю, що створює почуття душевного піднесення. Психологи відзначають великий вплив емоцій і почуттів на життєдіяльність людини [2: 163]. Емоції і почуття допомагають долати перешкоди, визначають поведінку людини, спонукають до дії.

Проблемі емоційно забарвленої, експресивно-оцінної лексики присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних лінгвістів: Ш.Баллі, В.В.Виногорова, Є.М.Галкіної-Федорук, О.О.Потебні, Л.А.Лисиченко, М.Я.Сердобинцева та ін.

Ш.Баллі зазначав, що у будь-якому висловлюванні є дві основи: логічна та експресивна. “Мовлення виражає зміст розумових процесів, тобто думки і почуття” [1: 1].

На думку деяких дослідників, кожне висловлювання має певний суб’єктивний момент, який нашаровується на об’єктивну інформацію. У кожному реченні (отже, і в тексті) присутній мовець. Його ставлення до сказаного може бути тільки суб’єктивним (тобто емоційно забарвленим).

Розвинені мовленнєві навички, в тому числі й емоційного мовлення, тісно пов'язані з мисленням та всією діяльністю людини, є показниками інтелектуального й загальнокультурного рівня особистості і студента-філолога насамперед.

Сьогодні важливо у студента — майбутнього педагога сформувати саме такий підхід до рідного слова, щоб він зрозумів: ніколи вчитель не зможе прищепити любов до рідної мови дітям, якщо сам байдужий до неї, не усвідомлює, що це найдорожчий народний скарб, у якому акумульовані національна самосвідомість, характер, історія, культура. Адже професійна освіченість сучасного викладача, співробітника, фахівця не може не розглядатися крізь призму культури володіння державною мовою. Плекати соціально зрілі, духовно багаті особистості студентів для молодшої незалежної демократичної України неможливо без найважливішого елемента культури — національної мови.

Слово є не лише носієм певного значення, а й виступає засобом естетичного оформлення думки. За висловом В.Сухомлинського, слово — найтонше доторкання до серця... Мудре і добре слово дає радість, нерозумне і зле, необдумане і нетактовне — приносить біду. Словом можна вбити і оживити, поранити і вилікувати, посіяти тривогу і безнадію і одухотворити, розсіяти сумнівів і засмутити, викликати посмішку і сльозу, породити віру в людину і заробити невіру, надихнути на працю і скувати сили душі... За допомогою слова можна передати цілу гаму різних почуттів — презирства, зневаги, ненависті, з одного боку, любові, поваги, співчуття, з іншого. Ті ж слова, які надають висловлюванню виразності, образності, містять у собі стилістично-оцінний відтінок, є емоційно забарвленими. Тому одне із завдань, і чи не найголовніших — поповнення лексичного запасу студентів-філологів емоційними словами, вироблення умінь застосовувати знання з лексикології у щоденному мовленні. Важливу роль у лінгвостилістичній системі будь-якої мови відводять емоційній лексиці, тобто тим прошаркам словникового складу, які так чи

інакше пов'язані з людськими почуттями. Люди виражають свої емоції, почуття, враження від споглядання навколишнього світу по-різному, або називають їх словами *радість, захоплення, бажання, туга, біль, горе, сум, смуток, тривога, печаль*. Щодо сучасної української загальнонародної мови, то в ній функціонують емоційні слова двох типів: 1) такі, що не мають понятійної основи й виражають лише емоції; 2) такі, що виражають і поняття, і емоції водночас.

До першого типу емоційних слів відносять емоційні вигуки, що є експресивними знаками (симптомами) найрізноманітніших психічних переживань людини та її реакцій на певні фізичні подразнення.

Емоційні лексеми другого типу в свою чергу поділяють на два розряди: 1) слова, які називають (позначають) певні емоції та переживання; 2) слова, в значенні яких є емоційно-оцінний інгредієнт.

Відносно нечисленні лексичні одиниці першого розряду на зразок *веселий, радіти, журба, гніватися, сумувати* виявляють свої виразові можливості в різних стильових умовах по-різному.

Лексичні одиниці другого розряду за будь-яких стильових умов не втрачають емотивної експресії, правда, якість оцінного інгредієнта їхнього значення (позитивне-негативне) може мінятися залежно від контексту й ситуації мовлення. Цих одиниць так багато в українській мові, а тематично, граматично й стилістично вони настільки розмаїті, що детальна й абсолютно точна їх класифікація — справа дуже складна.

У системі мовних засобів, за допомогою яких посилюється образність, виразна цінність мови, важлива роль належить словотвірним категоріям демінутивності- аугментативності.

Серед зменшено-емоційних утворень у сучасній українській мові досить численну групу становлять субстантивні утворення із значенням зменшеності-пестливості, напр.: *бабуся, рученька, спатусеньки*. За своїм значенням вони співвідносні з супровідним предикатом *малий* базового словосполучення, що конкретизується як реальна зменшеність об'єктів

позамовної дійсності. Воно невіддільне від значення пестливості, яке є позитивною суб'єктивною оцінкою мовцем цих об'єктів. Безперечно, що, крім предметно-логічного змісту дериваційних основ, значну роль у творенні демінутивів посідають зменшено-емоційні суфікси: **-к-, -ик-, -ок-, -ат-, -ц-, -ец'-, -иц-**.

Вони передають широку гаму людських почуттів — симпатію, ласкаву прихильність, захоплення, зворушеність, пестливість. Оцінні назви здебільшого підносять, звеличують, прославляють людину, бо вони виражають тільки позитивне суб'єктивне ставлення мовця до реалій. Емоційна інформація, яку вони передають, найчастіше важливіша за інформацію поняттєву, раціональну, тому в деяких випадках там, де використані форми з емоційно-забарвленими суфіксами, зміна їх нейтральними лексемами просто неможлива.

Значення реальної зменшеності властиве для тих утворень, які можуть вживатися паралельно з однорідними лексемами, які не мають зменшено-емоційного суфікса. Зіставляючи такі однорідні поняття, констатуємо, що саме через зіставлення підкреслюється зменшеність реалій, яка й відрізняє їх від звичайних однорідних лексем, наприклад, “Почала баронеса скидати ротонду, шапочку і “незчисленні хустки, хусточки, шарфи, шарфики” (Леся Українка).

До емоційної лексики належить велика кількість емоційних синонімів до слів, позбавлених емоційного відтінку: *вдарити* — *бахнути*, *влупити* та інші. Чималу групу становлять і слова з відтінком фамільярності: *грошва*, *гультінака* та інші. Певна кількість емоційних слів належить до лайливих: *дурень*, *дурак*, *придурок*, *ледащо*, а також утворені від назв тварин і деяких страв: *баран*, *осел*, *козел*, *галушка*.

Із стилістичного погляду емоційна лексика поділяється на позитивну й негативну, ці особливі групи експресивної лексики настроюють слухача, співбесідника, викликаючи в них різне почуття: симпатії, любові, доброзичливості, по-перше, презирства, іронії, ненависті, по-друге.

Емоційні за своїм лексичним значенням є також слова, які виражають позитивну чи негативну оцінку явищ і предметів дійсності або почуття й стан людини, наприклад: *добрий, милий, жахливий, тяжко, сумно, гарно*.

Словотвірна підкатегорія збільшеності іменників визначається значенням збільшеної величини супровідного предиката на зразок *великий: носище, ручище, ножище*. Сему збільшеності й згрубілості в одиницях формально-граматичного ярусу виражають суфікси **-ищ-**, **-иськ-**, **-уг-**, **-ук-**, **-ур-**, **-аг-**, **-ак-**, **-ар-** та інші у поєднанні з субстантивними та ад'єктивними основами. Ядро становлять утворення з суфіксом **-ищ-**. Деривати такого типу не рідко мають семантику збільшення у поєднанні з відтінками зневажливості, нехтування або чистою семантикою зневажливості, нехтування, лайливості. Це назви осіб: 1) за родинним станом: *дівчище, свекрушище*; 2) найменування за соціальним становищем, належністю до певного колективу: *солдатище, юрбище*; 3) назви тварин, риб: *коропище, вовчище*; 4) назви різних конкретних предметів: *вусище, лобище*; 5) абстрактні назви: *талантище, сміховище*. Суфікс **-ищ-** виступає виразником суб'єктивної оцінки автора, здебільшого згрубілої.

Вживання утворень із суфіксами-аугментативами помітне у мовленні молодих людей нашого часу (*пор. дід – дідусь – дідуган, дідусько; баба – бабуся, бабище, бабера, бабега*). Завдання студентів-філологів дбати про поповнення словникового запасу тими лексемами, які викликають позитивні емоції, виробляти і формувати чуття мови, тобто вміти добирати з різноманітних мовних варіантів саме той, який найбільше відповідає певному відтінкові думки.

Суфіксальні морфеми **-уч-**, **-ук-**, **-ак-** характеризуються різко негативним значенням. Емоційна насиченість таких утворень обумовлена конденсацією негативної експресивності суфікса і негативного відтінку в лексичному значенні твірної основи.

Окрему групу утворень становлять ті, які належать до стилістично занижених категорій: вульгаризми, фамільярні, лайливі, іронічні та

жартівливі слова: *жертви, розумник, жевжик*. Студенти-філологи повинні усвідомити те, що стилістично знижену лексику не слід вживати у мовленні. Основне призначення негативно забарвлених слів — це експресивно-якісна характеристика особи, вираження негативного ставлення до неї.

Засоби словотвору великою мірою впливають на формування мовної культури особистості. Слід глибше вивчати суфікси із значенням пестливості, зменшеності. Так, нерідко чуємо форму звертання “ма” (замість *матусю, мамко, мамочко, мамцю, матусенько, матусечко*), зрусифікована форма слова “па” (замість *татусь, татусик, татуню, татко, татенько, таточко, татунь, татуню, татусенько, татусик, татусьо*). Багато демінутивних утворень-відповідників можна підібрати до слова “дитина” (*дитинка, дитиночка, дитинча, дитя, дитятко, дитяточко*). До цієї лексеми паралельно вживають утворення *зайчатко, зайченя, крихітка, малесеньке*.

Однак, ще недостатньо уваги приділяється формуванню культури емоційного мовлення студентів-філологів.

Для сучасної української мови характерні ознаки естетизації, що виявляються у стилістичних функціях слів, які містять або передають експресію.

Ступінь емоційного забарвлення слова залежить від характеру стилістичного komponування лексем відповідно до виявлення в слові оцінок і почуттів.

Отже, емоційна лексика сучасної української літературної мови з погляду походження і формування неоднорідна. Слід звернути увагу на те, що в певній ситуації окремі слова можуть набути протилежно-емоційного забарвлення порівняно з тим, що за ними закріплено у лексичному складі мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. — М.: Издательство иностранной литературы. — 1955.
2. Крутецкий В.А. Психология. — М.: Просвещение, 1986.
3. Освітні технології: Навчально-методичний посібник / О.М.Пехота, А.З.Кіктенко, О.М.Любарська та ін. / За заг. ред. О.М.Пехоти. — К., 2001.
4. Суперанская А.В. Аппелятив—онома // Имя нарицательное и собственное / Под ред. А.В.Суперанской. —М.: Наука, 1986.
5. Философский энциклопедический словарь. — М.: Сов. энцикл., 1989.